

Francesco Borromini (1599–1667), a barokk nagy építőművésze

Krutsay Miklós dr.

A barokk kor egyik világhírű építőművésze, Francesco Borromini (eredeti nevén Francesco Castelli) a svájci Bissone községben született 1599. szept. 25-én (1. kép). Apja Giovanni Domenico Castelli kőfaragó volt (†1623), anyja: Anastasia Garovo (†1636). 1619-ig Milánóban dolgozott, majd Rómába költözött, és mindvégig ott élt. Házasságot nem kötött. Három pápa (Barberini VIII. Orbán, Pamphili X. Ince és Chigi VII. Sándor) uralkodását élte meg. Fő művei az Örök Várost gazdagították. Kezdetben anyai nagybátyjának, C. Madernónak, majd G. L. Bernininek segédkezett az új Szent Péter bazilika építkezésénél. Jelentős szerepe volt a főoltár baldachinjának elkészítésében.

A *Palazzo Barberini* (Barberini Palota, Via delle Quattro Fontane, 13, 2. kép) átépítését VIII. Orbán pápa megbízásából 1625-ben Madernóval együtt kezdte meg. Borromini tervezte többek között a főhomlokzat emeleti ablakainak perspektivikus (három dimenziósra tűnő) keretezését és az egyik, elliptikus alaprajzú lépcsőházat. Maderno halála után Bernini vezette és fejezte be az építkezést. A palotában található képtár (Galleria Barberini) legértékesebb darabjai Caravaggio: Judit és Holofernes, Raffaello: La fornarina és Holbein: VIII. Henrik.

Bernardino Spada bíboros 1632-ben bízta meg Borrominit XVI. sz.-beli palotájának barokk átalakításával. A *Palazzo Spada* (P.za Capo di Ferro, 13) helyiségeit jelenleg az Államtanács és a Galleria Spada (képtár) foglalja el. Homlokzatai domborművekkel és szobrokkal díszítettek. A képtár legismertebb festménye G. Reni: B. Spada bíboros képmása. Az udvaron balról, nagy üvegablakon át (ingyenesen), vagy a képtárban való látogatás során (belépődíj ellenében) megtekinthető az 1653-ban készült *Galleria Prospettiva* (perspektivikus folyosó, 3. kép). Ez a 8 m hosszú, dongaboltozatos átjáró a kertből egy kis, zárt udvarra vezet, amelyben egy kb. 80 cm-es

szobor áll. A folyosó padozata – pontosan kiszámított mértékben – emelkedik, mennyezete lejt, szélessége csökken. Ez olyan hatást kelt mintha 29 m hosszú lenne, a szobor pedig egy óriásé. A barokk építészek sokszor idéztek elő optikai csalódást (*trompe l'oeil*), hogy a nézőt a valós távolságok illetve méretek tekintetében megtéveszték.

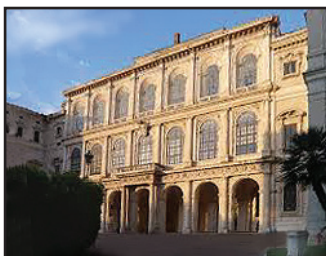
Borromini első önálló római munkája a *San Carlo alle Quattro Fontane* (Borromei Szent Károly templom, Via del Quirinale, 23) és a mellette lévő kolostor volt, amely a sarutlan trinitáriusok számára épített 1634 és 1664 között. A templomot a szegény szerzetesrend anyagi nehézségei miatt csak a mester halála után fejezték be. Gazdagon tagozott homlokzatán homorú és domború falfelületek váltakoznak (4. kép). A hajót dob nélküli, hosszirányú, ovális kupola fedi. A kolostor kis udvara és a templom együttesen csupán akkora alapterületű, mint a Szent Péter bazilika egyik kupolapillére (kb. 300 m²).

Oratorio dei Filippini (az oratóriánusok rendháza, P.za della Chiesa Nuova, 18). A Néri Szent Fülöp által alapított oratóriánus kongregáció (filippinusok) hatalmas, háromemeletes rendházát, a S. Maria in Navicella (Chiesa Nuova) templom mellett, nagyrészt Borromini építette fel 1637 és 1650 között. Főhomlokzatának középrizalitja konkáv, az épülettömb hátsó frontján a P.za dell'Orologióra néző, díszes óratorony emelkedik (5. és 6. kép). A rendházat a gazdag könyvtárral együtt 1874-ben államosították.

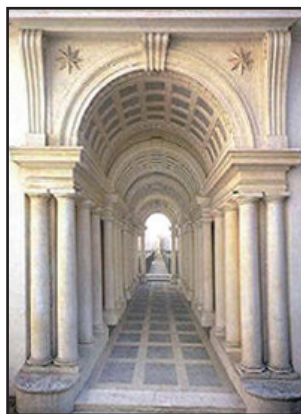
A mester főművének tekinthető a *Sant'Ivo alla Sapienza* (Szent Ivó-templom, Corso del Rinascimento, 40) 1642 és 1648 között épült a jogászok védőszentjének, a francia Saint Ives-nek tiszteletére, a hajdani Sapiencia egyetem udvarának homorú ívű lezárásaként. (Az egyetem épülete jelenleg Róma városának levéltára.) Az egy oltárral bíró templom különleges alaprajza hatágú csil-

1. kép. Borromini mellképe.

2. kép. A Palazzo Barberini főhomlokzata.

3. kép. A Galleria Prospettiva.

4. kép. A S. Carlo alle Quattro Fontane.

5. kép. Az Oratorio dei Filippini.

6. kép. Az Oratorio óratornya.

7. kép. A S. Ivo kupolája.

8. kép. A S. Maria dei Sette Dolori és a rendház bejárata.

9. kép. A Palazzo Falconieri kerti homlokzata.

lagból szerkeszthető meg. A csillag ágait falfülkék képviselik, amelyeknek hátsó fala váltakozva konkáv, illetve konvex. A kupola héja nagyrészt a kupoladobba süllyesztett. Gerezdjei a fülkéknek megfelelően konkávok, az e közöttiek kiemelkedő éllel bírók. Lanternájának teteje csigaházhoz hasonlóan spirális (7. kép).

A Trasteverében a Via Garibaldi, 27 alatt álló apácázárda vöröstégla-épülete is Borromini műve, amelyet 1643-ban kezdtek el építeni (8. kép). Földszintjén a Hétfájdalmú Szűz Máriáról (*Santa Maria dei Sette Dolori*) elnevezett, a homlokzattal párhuzamosan beépített, egyhajós templom található. Az épület ma szálloda.

A *Palazzo Falconieri* (Falconieri Palota, Via Giulia, 1) még a XVI. sz.-ból származik, a család 1638-tól birtokolta. Borromini 1646-ban átépítette. Bonaparte Napóleon anyja is lakott benne. Különösen szép a Tevere felé néző, kerti homlokzatot koronázó loggia (9. kép). 1927-ben a Magyar Állam megvásárolta, azóta a Római Magyar Akadémia székháza.

Az 1650-ban esedékes szentévre való tekintettel X.

Ince elhatározta a *Lateráni Szt. János bazilika* újjáépítését, amelyre Borromininek adott megbízást (1646). Többek között tőle származik az oszlopos bazilika pilléressé való átalakítása és a váltakozva befalazott pillérközökben zöld márvány edikulák kiképzése. Ezekben később a 12 apostol 4,25 m magas fehér márvány szobrai helyezték el (10. kép). Az átépítés 1649-ig tartott.

A *Palazzo di Propaganda Fide* (P.za di Spagna, 38) a Hitterjesztési Kongregáció palotája. Területenkivüliségi jogot élvez. A palota északnyugati főhomlokzata, amely a tér felé néz, Bernini alkotása (1644). X. Ince az építkezés folytatását Borrominire bízta. Ő képezte ki a Via di Propaganda felé tekintő oldalhomlokzatot (11. kép) és az e mögött rejlő Három Királyok kápolnát (1646–1667). A művész a Bernini által tíz éve épített, előző kápolnát lebontatta, sőt, hogy szemközt lakó vetélytársát még inkább bosszantsa, az épület díszítőelemei között két szármárfület helyezett el. Bernini ezt úgy viszonyozta, hogy palotája erkélykorlátjára egy – Borromini műve felé irányuló – penist

faragott. (Ezeket a jelképeket később eltávolították.)

A P.za Navonán, a *Palazzo Pamphili* mellett álló *Sant'Agnese in Agone* (Szent Ágnes) templomot (12. kép) X. Ince – mintegy családi palotája templomaként – igyekezett minél pompásabbá tenni. A palota és a templom G. Rainaldi által megkezdett átépítését 1653-ban

10. kép. Apostolszobor (Szent Tamás) a Lateráni Bazilikában.

11. kép. A Palazzo di Propaganda Fide oldalhomlokzata.

12. kép. A S. Agnese in Agone.

13. kép. A S. Andrea delle Fratte kupolája.

14. kép. A S. Andrea delle Fratte harangtornya.

15. kép. A Spada-kápolna.

16. kép. A S. Giovanni in Oleo.

Borrominire bízta. Az öt pártfogoló pápa halála után azonban a család 1657-ben C. Rainaldit kérte fel az építkezés folytatására. A palota ma a brazil követségé.

A *Sant'Andrea delle Fratte* (Szent András templom, Via di Sant'Andrea delle Fratte, 1) templomot Borromini a minimták szerzetesrendje számára építette, 1653 és 1667 között. Homlokzata csak 1862-ben készült el, neoklasszikus stílusban. Kupolájának héja a domború és homorú felületekkel határolt, vakolatlan kupoladobba süllyesztett (13. kép). Felfelé keskenyedő harangtornya szintenként eltérő elemekből áll (14. kép).

1652-ben X. Ince Borrominit a Krisztus-Renddel tüntette ki, amelyhez bőséges pénzjutalom társult.

A *San Girolamo della Carità* (Szt. Jeromos templom, Via di Monserrato, 62/a) jobb oldali első kápolnájának (Cappella Spada) díszítését a művész 1657-ben tervezte (15. kép). Falait sárga–barna árnyalatú márvány-intarzia borítja. Bejáratát két térdelő fehér márvány angyal által tartott, sárga-bordó-fehér csíkos jáspis-lepel rekeszti el.

A jobb oldali angyal fából való szárnyai félrehajthatók, így lehet a kápolnába belépni.

Borromini 1658-ban kapott megbízást a Via di Porta Latinán álló, Olajban főtt Szent Jánosról nevezett kis kápolna (*San Giovanni in Oleo*) újjáépítésére. Ennek kupoláját is a dobba rejtette (16. kép). Igen szép a kupola tetején álló kövirág. (Eredetijét a közeli S. Giovanni a Porta Latina templom előcsarnokában őrzik.)

A mester idősebb korában depresszióssá vált, mellőzöttnek érezte magát, régi vetélytársának, Bernininek sikerei elkedvetlenítették. Egy napon este is dolgozni akart, ezért szolgájától lámpást kért. A szolga azonban kímélni szeretne volna, ezért nem teljesítette kérését. Ezen a művész annyira felizgatta magát, hogy kardjába dőlt. Két nap múlva halt meg, 68 éves korában (1667. aug. 3.). Rómában, a San Giovanni Battista dei Fiorentini templom bal oldalhajójában, Maderno mellé temették el, öngyilkossága miatt egyházi szertartás nélkül, jelöletlen sírba. 1955-ben helyeztek el tiszteletére emléktáblát a szomszédos pilléren.